

ЖАНЖАЛ ЖАҒДАЙЫНДА ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫ

Қалбабай Назерке

магистрант, Қызылорда «Болашақ» университеті, Қазақстан, Қызылорда

Қазіргі қоғамда жасөспірімнің кез-келген ата-анасы мектептегі баланың жанжалды мінез-құлқы сияқты проблемаға тап болады. Бұл проблема бүгінгі күнге дейін өзекті болып табылады, өйткені оқу орнында оқушылар сыныптастарымен де, оқытушылармен де қарым-қатынас жасауда қиындықтарға тап болады.

Жасөспірімдік жас – бұл адамның өміріндегі ерекше кезең, ол физикалық, психологиялық және әлеуметтік өзгерістермен сипатталады. Бұл кезең 12-ден 18 жасқа дейінгі аралықты қамтиды, бірақ кейбір зерттеулерде 10-нан 24 жасқа дейінгі аралықты да қарастырады. Жасөспірімдік жастың ғылыми негіздері бірнеше аспектілерді қамтиды:

Физикалық дамуда гормондық өзгерістер - жасөспірімдерде гормондардың деңгейі күрт өзгереді, бұл олардың физикалық және эмоционалдық жағдайына әсер етеді.

Денеде бойдың өсуі, бұлшықет массасының артуы және жыныстық белгілердің дамуы байқалады.

Психологиялық дамуда өзіндік ерекшеліктің қалыптасуы, яғни жасөспірімдер өздерінің кім екенін, қандай құндылықтарға ие екенін және қоғамдағы орнын анықтауға тырысады.

Эмоционалдық тұрақсыздық пайда болады, эмоциялар мен көңіл-күйлердің өзгеруі жиі кездеседі, бұл стресстің, депрессияның немесе қуаныштың әсерінен болуы мүмкін.

Әлеуметтік дамуда жасөспірімдер үшін достық қатынастар өте маңызды, олар әлеуметтік дағдыларды дамытуға және өздерін қоғамда танытуға көмектеседі.

Отбасы мен қоғамның әсеріне келсек, жасөспірімдердің мінез-құлқына, құндылықтарына және шешім қабылдауына әсер етеді.

Когнитивтік дамуда алдымен ойлау дамиды, жасөспірімдер абстрактілі ойлауды, логикалық талдауды және проблемаларды шешуді үйренеді. Сыни ойлауда олар ақпаратты сыни тұрғыдан бағалауға, өз пікірлерін қалыптастыруға және шешім қабылдауға қабілетті болады.

Мінез-құлықта тәуекелге бейімділік пайда болады. Жасөспірімдер жиі тәуекелді әрекеттерге баруға бейім, бұл олардың тәуелсіздікке ұмтылуымен байланысты. Жасөспірімдер арасында жанжалдар мен түсініспеушіліктер жиі кездеседі, бұл олардың эмоциялық және әлеуметтік дамуымен тығыз байланысты [1].

Жасөспірімдік кезең – бұл өзін-өзі тану, жаңа тәжірибелер алу және өмірдің қиындықтарына дайындалу уақыты. Бұл кезеңде қолдау көрсету, түсіністік және дұрыс бағыттау өте маңызды. Жанжалды мінез-құлық жасөспірім кезінде кең таралған құбылыс. Бұл ересектермен қарым-қатынаста да, құрдастарымен қарым-қатынаста да өз ұстанымын бекіту тәсілі ретінде әрекет етеді. Өйткені, дәл осы өмір кезеңі ең қиын - жасөспірім дағдарысы басталады. Бала әлі балалық шақ пен ересек өмірдің шекарасында орналасқан, дәл осы сәтте ол іштей қарайды және қазірдің өзінде көп нәрсені білуге қабілетті. Дағдарыс бір жолмен жүруі мүмкін: мысалы, тәуелсіздік дағдарысы - негативизм, бүлікшілдік, өрескелдік, қыңырлық, қызғаныш «Тәуелділік дағдарысы» - мойынсұну, бәрі сияқты болуға ұмтылу, балалақ. Сондықтан

жасөспірімде сызықты кесіп өтіп, ересек өмірді бастауға көмектесетін өзгерістер болады. А.Я. Анцупов, И.Е. Шипилов өз жұмыстарында жанжалды әр түрлі жағынан: жанжалды мінез-құлық, қоғам, микроорта және жеке тұлға арасындағы ішкі және сыртқы қайшылықтардың нәтижесі ретінде қарастырылады [2]. Мектептегі жанжалды мінез-құлықты зерттеу аясында жанжалдың бірнеше түрін ажыратуға болады: мұғалімнің оқушымен, жасөспірім мен ата-ана арасындағы, жасөспірімдер арасындағы, жасөспірім мен топ арасындағы, топтар (сыныптар) арасындағы, тұлғаишілік жанжал. Жасөспірімдер – бұл жан дүниесі әлі толық қалыптаспаған, бірақ сезімдері мен эмоциялары терең, әлемді тануға құштар жандар. Олар үшін жанжал – бұл өмірдің бір бөлшегі, өздерін, өз пікірлерін және шекараларын анықтаудың жолы.

Жанжал жағдайында жасөспірімдердің мінез-құлқы көбінесе олардың ішкі күйзелісі мен сыртқы әсерлерге реакциясымен байланысты. Олар, бір жағынан, өздерінің тәуелсіздігін дәлелдегісі келеді, ал екінші жағынан, қоғамның, достарының және отбасыларының пікірлеріне де мән береді.

Кейде, жанжал – бұл тек сөздер мен эмоциялардың соқтығысуы ғана емес, сонымен қатар, өзара түсіністікке жету үшін қажетті құрал. Жасөспірімдер көбінесе ашу-ыза, реніш немесе тіпті қорқыныш сезімдерін білдіру арқылы өздерінің шекараларын белгілеуге тырысады.

Мысалы, бір жасөспірім достарымен пікірталасқа түскенде, ол өзінің көзқарасын қорғау үшін қатты сөйлеуі мүмкін. Бұл, бәлкім, оның ішкі әлеміндегі күресті, өзін-өзі табу жолындағы қиындықтарды көрсетеді. Олардың эмоциялары көбінесе шынайы, бірақ оларды басқару қиынға соғады [3]. Жасөспірімдік кезең – бұл адамның өміріндегі ерекше, әрі күрделі кезең. Бұл жастағы жастардың мінез-құлқы мен эмоцияларының өзгеруі, олардың әлеуметтік ортада өз орнын табуға деген ұмтылысы, конфликт жағдайларын туындатуы мүмкін.

Жасөспірімдердің конфликт жағдайының негіздері [4, 5]:

1. Жасөспірімдер гормоналды өзгерістер мен психологиялық даму кезеңдерін бастан кешіреді. Бұл кезеңде олар өздерін, өздерінің эмоцияларын және әлеуметтік рөлдерін іздейді. Бұл ізденіс кейде конфликтілерге әкеледі.
2. Жасөспірімдер өздерінің кім екенін анықтауға тырысады. Бұл процесс кезінде олар ата-аналарымен, құрдастарымен және қоғаммен конфликтке түсуі мүмкін. Идентивтілік дағдарысы – бұл жасөспірімдердің өздерін табу жолындағы күресі.
3. Жасөспірімдер үшін достық, махаббат, және әлеуметтік статус маңызды. Бұл қарым-қатынастарда туындайтын түсініспеушіліктер мен бәсекелестік конфликтілерге себеп болуы мүмкін.
4. Жасөспірімдер ата-аналарымен қарым-қатынастағы өзгерістерді сезінеді. Ата-аналардың бақылауы мен талаптары, сондай-ақ, жасөспірімдердің тәуелсіздікке ұмтылысы конфликтілерді тудыруы мүмкін.
5. Жасөспірімдердің өмір сүріп жатқан мәдениеті мен әлеуметтік ортасы да конфликт жағдайларына әсер етеді. Мысалы, әртүрлі мәдениеттегі құндылықтар мен нормалар арасындағы қарама-қайшылықтар.

Жанжалдың шешімі, әдетте, диалог пен түсіністік арқылы келеді. Жасөспірімдерге өз эмоцияларын дұрыс жеткізу, тыңдау және түсіну қабілетін дамыту маңызды. Олар үшін бұл – тек жанжалдан шығу жолы емес, сонымен қатар, ересек өмірге қадам басудың алғашқы қадамы [6]. Осылайша, жасөспірімдердің жанжал жағдайындағы мінез-құлқы – бұл күрделі процесс. Олардың эмоциялары мен сезімдері, теңгерім мен тұрақтылықты іздеу жолындағы талпыныстары, шын мәнінде, өмірдің сиқырлы әрі қиын жолындағы маңызды кезең. Жасөспірімдердің конфликт жағдайлары – бұл олардың даму кезеңінің табиғи бөлігі. Оларды түсіну, қолдау көрсету және конструктивті шешімдер табу – жасөспірімдердің психологиялық және әлеуметтік дамуына оң әсер етеді. Жасөспірімдермен жұмыс істегенде, олардың эмоцияларын, қажеттіліктерін және әлеуметтік контекстін ескеру маңызды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Столяренко Л.Д. Педагогическая психология. – Ростов н/Д: Феникс, 2009 – 544 с.

2. Анцупов. А.Я. Конфликтология: теория, история, библиография / А.Я. Анцупов, А.И. Шипилов – М.: Юнити, 2010 – 378 с.
3. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога: В 2 кн. — М.: Владос, 2013. — Кн. 1. — 384 с. №2 (42).
4. Гришина Н.В. Психология конфликта.-СПб.: ПИТЕР, 2003 г.
5. Дмитриев А.В. Социальный конфликт: общее пособие.-М.: Гардарики, 2002 г.
6. Емельянов С.М. Практикум по конфликтологии.-СПб.: ПИТЕР, 2001 г.